

DOROTA PAŁOSZ

M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie. Rodzice św. Jana Pawła II*, Wydawnictwo Esprit, Wydawnictwo W drodze, Kraków 2020, s. 368.

Przypadająca w 2020 r. 100. rocznica urodzin Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II stała się wyjątkową okazją do przygotowania pierwszej obszernej biografii Jego rodziców, Emilii i Karola Wojtyłów. Szczególnie ważne wydaje się to w kontekście rozpoczęcia przez Kościół katolicki ich procesu beatyfikacyjnego, którego uroczyste otwarcie miało miejsce 7 maja br. w wadowickiej Bazylice Ofiarowania NMP, a więc w mieście, o którym wiele lat później ich najmłodszy syn powie: [- -] *tu, w tym mieście Wadowicach, wszystko się zaczęło*¹.

Do tej pory sylwetki państwa Wojtyłów pojawiały się w kontekście życia ich syna Karola. Przedstawiani są jako rodzice, którzy nie tylko wydali Go na świat, ale przede wszystkim ukształtowali Jego osobowość w duchu społeczno-patriotycznym i niezwykłą wrażliwość na drugiego człowieka. Jednakże zazwyczaj brakowało dogłębnej analizy biograficznej. Wśród obszernej bibliografii mającej za przedmiot życie polskiego Papieża, prezentującej szeroko Jego rodzinne i wadowickie korzenie, warto wymienić takich autorów jak: ks. Adam Boniecki, Marta Burghardt, Roman A. Gajczak, Milena Kindziuk, Bernard Lecomte, Jacek Moskwa, Józef Szczypka czy George Weigel². Emilii – matce Papieża swoje publikacje poświęcili: Renzo Allegri, Luciano Bergonzoni

¹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z wiernymi w Wadowicach w 1999 r.*

² *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, oprac. A. Boniecki, wyd. III, Kraków 2000; M. Burghardt, *Wadowickie korzenie Karola Wojtyły*, Wadowice 2013; R.A. Gajczak, *Sercu najbliższe. Szkice z lat młodzieńczych Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Kraków 1987; M. Kindziuk, *Zaczęło się od Wadowic. Teksty, wspomnienia, wywiady o Janie Pawle II*, Kraków 2002; *eadem*, *Matka Papieża. Poruszająca historia Emilii Wojtyłowej*, Kraków 2013; *eadem*, *Sprawa niepodległości Polski w karierze wojskowej Karola Wojtyły seniora*, w: *Wokół zagadnienia niepodległości Polski. Przegląd myśli społeczno-politycznej*, red. K. Maciąg, M. Maciąg, Lublin 2017; B. Lecomte, *Pasterz*, tłum. M. Romanek, H. Sobieraj, D. Zańko, Kraków 2006; J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t.1, *Na tron Apostołów 1920-1978*, Warszawa 2010; J. Szczypka, *Jan Paweł II. Rodowód*, Warszawa 1990; G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. D. Chylińska, J. Ulg, J. Piątkowska, R. Śmietana, M. Tarnowska, Kraków 2000.

oraz Milena Kindziuk³, Karolem – ojcem Papieża interesowali się: Krzysztof Czycz, Milena Kindziuk, ks. Stefan Misiniec, Michał Siwiec-Cielebon i Andrzej Czesław Żak⁴. Jednakże do tej pory nigdy nie powstała pełna biografia państwa Wojtyłów. Tym bardziej tegoroczna nowość wydawnicza: *Emilia i Karol Wojtyłowie. Rodzice św. Jana Pawła II*⁵ wypełnia dotychczasową lukę w badaniach nad przodkami św. Jana Pawła II. Autorka omawianej publikacji zawodowo związana jest m.in. z Wydziałem Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ze wskazaniem na badanie wizerunku medialnego. Wśród jej naukowych zainteresowań znalazła swoje miejsce również postać św. Jana Pawła II, a szczególnie dzieje Jego rodziny.

PIERWSZA BIOGRAFIA RODZICÓW PAPIEŻA

Milena Kindziuk w swojej nowej publikacji w przystępny i szczegółowy sposób stara się przedstawić losy rodziny Wojtyłów. Książka jest napisana w stylu reporterskim; wraz z Autorką odkrywamy historię życia prywatnego Emilii i Karola sen. ukrytą wśród nielicznych przedmiotów należących do nich oraz wspomnień najmłodszego syna – Karola. Przywołując słowa długoletniego sekretarza Papieża kard. Stanisława Dziwisza, Autorka opiera się na świadectwie Jana Pawła II, mówiącego, że Jego rodzice i brat [- -] *wiedli życie ludzi świętych*⁶. We Wprowadzeniu⁷ Autorka podkreśla, jak ważna była dla św. Jana Pawła II rodzina. Jego przywiązanie do rodziców i brata ukazuje szczególnie pietyzm, z jakim Papież podchodził do rodzinnych pamiątek, z którymi nie rozstawał się nawet w Watykanie. Przypomina również powszechną ludową mądrość, że to właśnie rodzina ma największy wpływ na przyszłe życie dziecka. Państwo Wojtyłowie, poprzez swoje bezgraniczne oddanie i poświęcenie dla rozwoju swoich dzieci, wysoko postawili poprzeczkę dla współczesnych

---

³ R. Allegri, *Dwie matki Jana Pawła II. Emilia Wojtyła i św. Joanna Beretta Molla*, tłum. A. Zielińska, Kraków 2014; L. Bergonzoni, *Emilia Kaczorowska In Wojtyła. La Mamma Di Giovanni Paolo II*, Padova 1988; M. Kindziuk, *Matka Papieża...*, op. cit.; eadem, *Tradycyjne przekazy medialne o pochodzeniu Emilii Wojtyłowej, matki Jana Pawła II*, „Kultura-Media-Teologia”, 2018, nr 32.

⁴ K. Czycz, *Ojciec Papieża. Losy porucznika Karola Wojtyły*, „Głos Podbeskidzia”, 2006, nr 12, s. 7-8; nr 1, 2007, s. 21-22; M. Kindziuk, *Sprawa niepodległości Polski...*; S. Misiniec, *Święty Jan Paweł II. Dojrzwanie do kapłaństwa*, Kraków 2014; M. Siwiec-Cielebon, *Wojtyłowie w mundurach i ich wojskowe ścieżki... O dziedzictwie i patriotyzmie. Przyczynek do życiorysu Karola Wojtyły*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2009, nr 12, s. 7-30; A.C. Żak, *Porucznik Karol Wojtyła – ojciec Jana Pawła II*, w *Światle źródeł archiwalnych, w: Święty Jan Paweł II – syn oficera Wojska Polskiego*, red. nauk. A. Skrabacz, J. Dohnalik, Warszawa 2016, s. 25-50.

⁵ M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie. Rodzice św. Jana Pawła II*, Kraków 2020.

⁶ *Ibidem*, s. 11.

⁷ *Ibidem*, s. 9.

rodziców, często zagubionych wychowawczo. Kindziuk podkreśla rolę rodziców Papieża w ukształtowaniu Jego osobowości. Jan Paweł II jest świadkiem świętości swoich rodziców.

Autorka zaznacza we Wprowadzeniu, że [- -] *książka nie opisuje jednak duchowej sylwetki kandydatów na ołtarze. To rys biograficzny Emilii i Karol Wojtyłów*⁸. Lektura przenosi nas w wyjątkowy świat z przełomu wieków, gdzie na losy żyjących w tym czasie ludzi znaczący wpływ mają wydarzenia regionalne (m.in. powszechny pobór do wojska – kariera zawodowa K. Wojtyły sen.), jak i ogólnoeuropejskie (m.in. wojna polsko-bolszewicka).

TROPEM WOJTYŁÓW

Narracja publikacji jest przyjemna w odbiorze i zachęca czytelnika do wspólnego wraz z Autorką odkrywania (odtworzenia) życia Wojtyłów z okrucich pamięci świadków ich świętości. Wraz z autorką idziemy tropem po miejscach z nimi związanych. Jest to swego rodzaju *storytelling* – możemy poczuć atmosferę miejsc i danych sytuacji, dla których nakreśla również tło historyczne. Odnosi się wrażenie, że Autorka wykonała dużą pracę badawczą zarówno w zakresie kwerendy archiwalnej, jak i podróży do miejsc, gdzie żyli przodkowie Papieża. Kindziuk szeroko wykorzystwała bazę źródłową w postaci dokumentów archiwalnych (m.in. dokumenty wojskowe dot. K. Wojtyły sen., księgi parafialne, akta parafialne, prywatne dokumenty poszczególnych członków rodziny, informacje prasowe z przełomu XIX i XX w.), źródeł materialnych (w postaci osobistych pamiątek po rodzinie świętego) oraz relacji ustnych (spisanych/nagranych) osób, które osobiście znały Sługi Boże. Dzięki temu na jaw wychodzą nieznane powszechniej fakty z życia Wojtyłów m.in. o dwóch nagrobkach Emilii na cmentarzu Rakowickim (z 1929 r. i z 1934 r.) oraz ekshumacji trumny jej i jej rodziców do nowego grobowca na tym cmentarzu w roku 1934⁹.

CZTERY ZASADNICZE CZĘŚCI

Publikacja została podzielona na cztery zasadnicze części, do których swoistym wprowadzeniem jest cytat ze św. Jana Pawła II, nawiązujący bezpośrednio do tematyki

---

⁸ *Ibidem*, s. 13.

⁹ *Ibidem*, s. 15.

poruszanej w poszczególnych częściach. Pełni też funkcję motta, a zarazem puenty zamkniętego w danym rozdziale etapu życia Wojtyłów.

W części pierwszej, zatytułowanej „Młodzi małżonkowie (1906-1914)”¹⁰, Autorka podkreśla, że Wojtyłowie byli małżeństwem 23 lata, rozwiewając wątpliwości co do daty i miejsca zawarcia ślubu przez Emilię i Karola. Prezentuje również osobno ich sylwetki aż do czasu rozpoczęcia wspólnego życia. W podrozdziale „Pan młody Karol Wojtyła” sama Autorka stwierdza, że [- -] *sylwetkę ludzką i duchową Karola Wojtyły można przedstawić jedynie w ogólnym zarysie* [- -]¹¹, ale za to dokładnie można prześledzić jego pracę zawodową dzięki zachowanym dokumentom wojskowym. Nowością jest mało jeszcze znana (a przytoczona za Pawłem Kenigiem)¹² informacja o czwartej, dotychczas nieznannej żonie Macieja Wojtyły – Marii Zalewskiej. Sylwetka Emilii została natomiast zaprezentowana w podrozdziale „Panna młoda Emilia Kaczorowska”, będącym kwintesencją wcześniejszej publikacji o matce Papieża¹³. Autorka rozważa w nim m.in. wątpliwość, jaką szkołę ukończyła Emilia. Kindziuk określa ją jako damę [- -] *dystygowaną* [- -], *w sukniach i butach z epoki, w modnej fryzurze*¹⁴. Opisuje Kraków epoki fin de siècle’u, aby nakreślić atmosferę miasta, w jakim dorastała – ośrodka kultury i tradycji, a równocześnie miejsca bardzo nowoczesnego. Jest to ciekawy zabieg przybliżający czytelnikowi odległe już czasy. Autorka kreśli również szkic biograficzny ojca Emilii – rymarza Feliksa Kaczorowskiego. Sylwetkę starszego brata Papieża poznajemy w podrozdziale „Pierwszy syn – Edmund” oraz dowiadujemy się, jak wyglądały pierwsze lata państwa Wojtyłów jako rodziców. Emilia opiekowała się Edmundem w domu, a Karol sen. pracował, utrzymując całą rodzinę. W tej części książki poznajemy również przewodnika Autorki po wadowickich losach Wojtyłów – M. Siwca-Cielebona¹⁵, a także zapoznajemy się z wadowickim Szlakiem Karola Wojtyły.

Część druga publikacji pt. „Losy wojenne, losy rodzinne (1914-1918)”¹⁶ przedstawia dzieje rodziny Wojtyłów podczas I wojny światowej. Autorka przeprowadza również analizę sytuacji społeczno-politycznej na ówczesnych ziemiach polskich oraz w samych Wadowicach. Wyjaśnia wątpliwości co do edukacji Edmunda m.in.

---

¹⁰ *Ibidem*, s. 20-92.

¹¹ *Ibidem*, s. 32.

¹² *Ibidem*, s. 36.

¹³ M. Kindziuk, *Matka Papieża...*, *op. cit.*

¹⁴ *Emilia i Karol Wojtyłowie...*, *op. cit.*, s. 69.

¹⁵ *Ibidem*, s. 83.

¹⁶ *Ibidem*, s. 93-153.

w czasie wojny oraz przy pomocy faktów historycznych obala prawdziwość legendy o Karolu sen. pod Gorlicami. Wraz z Wojtyłami przebywamy w Hranicach. Autorka odtwarza atmosferę tamtego okresu na Morawach na podstawie zapisków Edyty Stein. Po koniec wojny Emilia wróciła do Wadowic, a Karol sen. został służbowo wysłany do Kielc. Ciekawostką jest informacja o tym, że Emilia miała odwiedzać tam męża, a jako dowód odwiedzin pozostało zdjęcie zrobione przez nią w Kielcach do karty ewidencyjnej. Kindziuk rozprawia się również z legendą Karola sen. jako legionisty. W tej części wraz z Autorką wędrujemy również po Białej, gdzie poznajemy krótkie życie Olgi Wojtyły. Przewodnikiem po mieście jest P. Kenig, historyk z muzeum w Bielsku-Białej, który m.in. znajduje adres podany przy zapisie o Oldze w księdze pogrzebów. Kindziuk wyjaśnia wątpliwości co do edukacji Edmunda w tym okresie. Tę część kończy podrozdział poświęcony sytuacji rodziny Wojtyłów w obliczu odzyskania przez Polskę niepodległości. Karol sen. przeszedł do Wojska Polskiego i złożył przysięgę. Autorka sugeruje, że Wojtyłowie szukali już wtedy nowego mieszkania na wynajem, bo był to dobry czas na realizację rodzinnych planów.

Trzecia część książki zatytułowana „Oddani dzieciom (1918-1929)”¹⁷ zawiera okres od wprowadzenia się rodziny do mieszkania przy ul. Kościelnej 7¹⁸ do śmierci Emilii. W jednym z podrozdziałów zapoznajemy się z relacją Rona, wnuka Chiela Bałamutha – przedwojennego właściciela kamienicy, oraz z rozważaniami Autorki dotyczącymi kwestii, dlaczego Wojtyłowie wybrali właśnie tę kamienicę. Znaczącym wzbogaceniem tej części książki są wspomnienia-relacje Marii Zadory (wnuczki Adolfa, który w tej kamienicy prowadził zakład introligatorski) oraz Eugeniusza Mroza (sąsiada Wojtyłów i gimnazjalisty z klasy Lolka), opisujące mieszkanie i codzienne życie Wojtyłów wśród polsko-żydowskiej społeczności domu przy ul. Kościelnej. Autorka podaje również informację o tym, że Emilia szyła ubrania na sprzedaż, kupowane przez jej sąsiadki – jednakże nie podaje jej źródła. W tej części pojawia się również opis Wadowic z tamtego okresu jako inteligentckiego miasta na pograniczu kultur. Przyglądamy się także heroicznemu wyborowi rodziców, aby ratować dziecko nawet kosztem życia matki. Poznajemy relacje świadków (w tym przypadku „świadków świadków” tamtych wydarzeń – M. Zadory i M. Siwca-Cielebona) o trudnej, zagrożonej ciąży i narodzinach zdrowego syna dzięki wsparciu żydowskiego lekarza Samuela Tauba. Autorka wskazuje, że [- -] *wszystkie te fakty są znane*

---

¹⁷ *Ibidem*, s. 155-284.

¹⁸ Według Autorki rodzina Wojtyłów wprowadziła się do kamienicy w listopadzie 1918 r. Jednakże nie podaje ona źródła tej informacji.

jedynie z relacji ustnych [- -]¹⁹, ale są one wyjątkowo spójne. Szczególnie sąsiadek Emilii – H. Kaczorowej i H. Szczepańskiej, a także mieszkanki Wadowic M. Siwcowej. Podkreśla także, iż decyzja o utrzymaniu ciąży płynęła z głębokiej wiary państwa Wojtyłów. Przytacza również tradycyjną historię o narodzinach przyszłego papieża wśród melodii nabożeństwa majowego płynącej z pobliskiego kościoła²⁰. Podejmuje też rozważania nad pochodzeniem nadanych dziecku imion – Karol Józef, w których także pojawia się tło historyczne w postaci osoby Józefa Piłsudskiego. W następnym podrozdziale Autorka opisuje prozę życia codziennego rodziców przeplataną karierą wojskową Karola sen. oraz postępującą chorobą Emilii. W podrozdziale o marzeniach rodziców²¹ pojawia się po raz kolejny wątek wspomnień Jana Pawła II o rodzinie Bałamuthów po spotkaniu z Ronem. Dowiadujemy się również, że Karol sen. wśród swojej rodziny w Czańcu był postrzegany bardzo dobrze (często odwiedzał ich z Lolkim, a oni ich w Wadowicach) jako „porucznik z wyższej sfery”, a Emilia jako elegancka „pani z miasta”²². Następnie dowiadujemy się, że Edmund pojechał na studia do Krakowa, a Lolek w wieku 5 lat trafił do ochronki²³. W tej części Kindziuk wspomina również marzenie Emilii dotyczące przyszłości jej dzieci, aby jeden z jej synów został lekarzem, a drugi księdzem. Ciekawa jest również przekazana przez M. Siwca-Cielebona informacja, że rzekomo to właśnie Wojtyła sen. miał zapoczątkować zwyczaj modlitwy przed obrazem MB Nieustającej Pomocy w kościele parafialnym. Ten fragment publikacji zamykają przejście Karola sen. na emeryturę i śmierć Emilii oraz rozważania na temat jej dwóch grobów.

W ostatniej, czwartej części biografii państwa Wojtyłów pt. „Karol niezwyklej ojciec (1929-1941)”²⁴ poznajmy Karola sen. jako samotnego ojca prowadzącego życie surowe, w ciągłej modlitwie. Dowiadujemy się również o niezwyklej relacji łączącej go z młodszym synem, o tym, jak ojciec zastępuje Karolowi mamę i wprowadza go w swoją wyjątkową duchowość. Następne podrozdziały poświęcone są Edmundowi jako dyplomowanemu lekarzowi oraz rodzinnej tragedii, jaką wywołała jego śmierć. Uzupełnieniem jest opisanie przez Autorkę mało znanej pamiątki po bracie Papieża – pudełka z prywatnymi dokumentami i zdjęciami Edmunda, oraz ukazanie oddol-

---

¹⁹ M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie...*, op. cit., s. 202-204.

²⁰ *Ibidem*, s. 211-225.

²¹ *Ibidem*, s. 243-271.

²² *Ibidem*, s. 249-255.

²³ Niestety Autorka nie podaje źródła tej informacji.

²⁴ M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie...*, op. cit., s. 285-382.

nych, społecznych inicjatyw we Włoszech i Austrii mających na celu wyniesienie starszego brata Karola na ołtarze z racji ofiarowania życia. Biografię kończą informacje o przeprowadzonych w 1934 r. rodzinnych ekshumacjach, przeprowadzce do Krakowa i śmierci Karola sen. w 1941 r.

NA ZAKOŃCZENIE

W Zakończeniu²⁵ biografii państwa Wojtyłów Autorka przytacza historię o innych świętych rodzicach, których świadkami świętości, jak w przypadku bohaterów książki, były (są) dzieci. Ciekawym podsumowaniem książki są „Trzy epilogi”²⁶, w których Autorka podejmuje rozważania na temat podobieństwa w postępowaniu Emilii Wojtyłowej i Gianni Beretty Molli (1922-1962), która oddała życie za życie swojego dziecka. To podobieństwo określa za R. Allegrim²⁷ – autorem podejmującym temat ich podobieństwa – mianem „dwóch matek papieża”. Pozostałe dwa epilogi zostały poświęcone prezentacji sagi rodu Kaczorowskich oraz sagi rodu Wojtyłów.

Szczególnie ważne wydaje się, że publikację uzupełniono o powszechnie znane już „Wspomnienia i dokumenty”, ale po raz pierwszy opublikowano je w jednym wydawnictwie²⁸. Poruszanie się po obszernej publikacji ułatwiają wykaz fotografii²⁹, indeks nazwisk³⁰, spis treści³¹. Klamrą zamykającą przedstawione losy państwa Wojtyłów jest umieszczona na ostatniej stronie książki „Modlitwa o beatyfikację Sług Bożych Emilii i Karola Wojtyłów”³², która otwiera nowy rozdział ich historii być może jako błogosławionych i świętych Kościoła katolickiego.

Milena Kindziuk w swojej najnowszej książce dokonała uporządkowania i systematyzacji znanej dotychczas wiedzy o życiu państwa Wojtyłów, nieraz rozproszonej

---

²⁵ *Ibidem*, s. 383-386.

²⁶ *Ibidem*, s. 387-447.

²⁷ R. Allegrì, *Dwie matki Jana Pawła II...*, *op. cit.*

²⁸ Wspomnienie Heleny Szczepańskiej, nauczycielki z Wadowic, przyjaciółki Emilii Wojtyłowej (M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie...*, *op. cit.*, s. 451), Wspomnienie Marii Janiny Kaczorowej, sąsiadki Wojtyłów, przyjaciółki Emilii (*ibidem*, s. 455), Wojskowa karta ewidencyjna Karola Wojtyły (*ibidem*, s. 465), List kwalifikacyjny Karola Wojtyły (*ibidem*, s. 465), Własnoręczny życiorys Edmunda Wojtyły (*ibidem*, s. 467) oraz Własnoręczny życiorys Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II (*ibidem*, s. 469).

²⁹ M. Kindziuk, *Emilia i Karol Wojtyłowie...*, *op. cit.*, s. 483.

³⁰ *Ibidem*, s. 485-490.

³¹ *Ibidem*, s. 491-492.

³² Imprimatur udzielił abp Marek Jędraszewski, *ibidem*, s. 493.

na kartach wielu publikacji o św. Janie Pawle II. Niektóre przywołane przez nią historie i fakty są powszechnie znane badaczom, ale dla niezorientowanego czytelnika w dalszym ciągu mogą stanowić ciekawe uzupełnienie wiedzy o rodzinie Wojtyłów. Interesującymi narracyjnymi zabiegami są fabularyzacja i dopowiedzenie niektórych scen z życia, których prawdziwy obraz ze względu na skąpe źródła nigdy nie będzie możliwy do odtworzenia. Jednakże publikacja posiada pełny warsztat badawczy i z pewnością jest to książka historyczna napisana w sposób bardzo przystępny z elementami reporterskimi. Opowieść została uzupełniona barwnymi, jak również czarno-białymi fotografiami przedstawiającymi rodzinę Wojtyłów. Autorka pisze o „stworzeniu zarysu biograficznego Emilii i Karola” oraz o ustaleniu przez nią „wielu faktów z ich życia”. Rzeczywiście odnosi się wrażenie, że mamy przed oczami pełną (jak na obecny stan badań) biografię rodziców Papieża, dzięki której być może lepiej zrozumiemy fenomen ich najmłodszego syna – św. Jana Pawła II.

Bibliografia

- Allegrì R., *Dwie matki Jana Pawła II. Emilia Wojtyła i św. Joanna Beretta Molla*, tłum. A. Zielińska, Kraków 2014.
- Bergonzoni L., *Emilia Kaczorowska In Wojtyła. La Mamma Di Giovanni Paolo II*, Padova 1988.
- Burghardt M., *Wadowickie korzenie Karola Wojtyły*, Wadowice 2013.
- Czycz K., *Ojciec Papieża. Losy porucznika Karola Wojtyły*, „Głos Podbeskidzia”, 2006, nr 12, 2006, s. 7-8.
- Czycz K., *Ojciec Papieża. Losy porucznika Karola Wojtyły*, „Głos Podbeskidzia”, 2007, nr 1, 2007, s. 21-22.
- Gajczak R.A., *Sercu najbliższe. Szkice z lat młodości Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Kraków 1987
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z wiernymi w Wadowicach w 1999 r.*
- Kalendarium życia Karola Wojtyły, oprac. A. Boniecki, wyd. III, Kraków 2000.
- Kindziuk M., *Emilia i Karol Wojtyłowie. Rodzice św. Jana Pawła II*, Kraków 2020.
- Kindziuk M., *Matka Papieża. Poruszająca historia Emilii Wojtyłowej*, Kraków 2013.
- Kindziuk M., *Sprawa niepodległości Polski w karierze wojskowej Karola Wojtyły seniora, w: Wokół zagadnienia niepodległości Polski. Przegląd myśli społeczno-politycznej*, red. K. Maciąg, M. Maciąg, Lublin 2017.
- Kindziuk M., *Tradycyjne przekazy medialne o pochodzeniu Emilii Wojtyłowej, matki Jana Pawła II*, „Kultura-Media-Teologia”, 2018, nr 32.
- Kindziuk M., *Zaczęło się od Wadowic. Teksty, wspomnienia, wywiady o Janie Pawle II*, Kraków 2002.
- Lecomte B., *Pasterz*, tłum. M. Romanek, H. Sobieraj, D. Zańko, Kraków 2006.
- Misiniec S., *Święty Jan Paweł II. Dojrzwianie do kapłaństwa*, Kraków 2014.
- Moskwa J., *Droga Karola Wojtyły*, t.1, *Na tron Apostołów 1920-1978*, Warszawa 2010.

Siwiec-Cielebon M., *Wojtyłowie w mundurach i ich wojskowe ścieżki... O dziedzictwie i patriotyzmie. Przyczynek do życiorysu Karola Wojtyły*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2009, nr 12, s. 7-30.

Szczyпка J., *Jan Paweł II. Rodowód*, Warszawa 1990.

Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. D. Chylińska, J. Ulg, J. Piątkowska, R. Śmietana, M. Tarnowska, Kraków 2000.

Żak A.C., *Porucznik Karol Wojtyła – ojciec Jana Pawła II, w świetle źródeł archiwalnych*, w: *Święty Jan Paweł II – syn oficera Wojska Polskiego*, red. nauk. A. Skrabacz, J. Dohnalik, Warszawa 2016, s. 25-50.